

*Марина Євгенівна Дейч**д-р екон. наук, проф.**академік АЕН України*

ORCID 0000-0001-7348-178X

e-mail: maride7@gmail.com,

Донецький національний технічний університет, м. Покровськ

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ

На рівні держави, регіонів приймаються закони, програми, метою яких є зменшення негативного впливу на довкілля, покращання його екологічного стану, але реально він не тільки не покращується, а, навпаки, з кожним роком погіршується, особливо це стосується промислових регіонів.

Наприклад, на території Донецької області, яка становить лише 4,4% від загальної площі України, зосереджена п'ята частина промислового потенціалу країни, 78% якого припадає на екологічно небезпечні виробництва металургійної та видобувної галузей, виробництво електроенергії та коксу. За даними Головного управління статистики у Донецькій області, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення за 2019 р. становлять 773,5 тис. т (31,5% від загальних викидів по Україні). Зменшення на 2,1% викидів за 2019 р. порівняно з 2018 р. пов'язано з виконанням підприємствами природоохоронних заходів, спрямованих на зниження обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, але в цілому їх рівень залишається надзвичайно високим. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу останніми роками коливаються в межах 186-189 кг. На жаль, по Донецькій області постійно збільшується рівень утворення відходів, в останні роки приблизно на 6-7% кожен рік. У той же час рівень утилізації відходів за 2019 р. становив всього 21,1% від утворених. Тому загальна кількість відходів I-IV рівня небезпеки практично не змінюється в останні роки і коливається в межах 89-90 млн т [1].

Можливим шляхом виходу з екологічної кризи у всьому світі визнано екологічний менеджмент, коли підприємство добровільно скорочує негативний вплив на довкілля за рахунок досягнення необхідного рівня екологічної безпеки виробництва та мінімізації екологічних ризиків, тому вчені приділяють достатньо уваги можливостям та проблемам екологічного менеджменту.

Наприклад, О. Олефіренко вважає, що: «Екологічний менеджмент здатний зіграти виняткову роль при вирішенні екологічних проблем у процесі переходу України на принципи сталого розвитку. Підходи екологічного менеджменту можуть ефективно застосовуватися в Україні, якщо їх впровадження здійснюватиметься з урахуванням специфіки конкретних підприємств і організацій, місцевих умов і характерних проблем» [2, с. 88].

У роботі [3] розглянуто суть поняття «екологічний менеджмент», перспективи його впровадження на підприємствах України, зроблено висновок, що для цього потребує вдосконалення не тільки державна політика, але й законодавство країни.

Існуючі теоретичні проблеми екологічного менеджменту було проаналізовано у роботі [4, с. 336], при цьому було визначено рівні екологічного менеджменту, зроблено висновок, що «удосконалення теоретичної бази екологічного менеджменту лежить у площині розмежування цілей та завдань, напрацювання механізмів та інструментів для кожного рівня екологічного менеджменту».

Але практичний досвід, накопичений в останні 5-10 років, вказує на деякі проблеми впровадження екологічного менеджменту на підприємствах України, в першу чергу внаслідок низького рівня менеджменту, а саме: недостатнє використання сучасних методів планування та аналізу результативності діяльності підприємства, відсутність ефективної системи мотивації співробітників і підвищення їх кваліфікації. У результаті ж недооцінки і нерозуміння інструментів екологічного менеджменту та екологічного аудиту керівниками підприємств формується негативний екологічний імідж не тільки цих підприємств, але й їх продукції. Тобто на часі зміна стереотипів мислення сучасних керівників щодо превентивного підходу до управління, який передбачає систематичний аналіз виробничого процесу як єдиного цілого. Оптимізація технологічних процесів одночасно зі скороченням втрат у кінцевому рахунку приведе до отримання економічного ефекту і зниження негативного впливу на довкілля. На жаль, багато керівників підприємств досі розглядають стандарти ISO серії 14000 як інструмент державного регулювання, але слід зазначити, що система екологічного менеджменту буде ефективною тільки в тому випадку, якщо підприємство саме проявить добровільну ініціативу щодо її впровадження.

Але не тільки керівництво повинно змінювати свою свідомість, це потрібно всім членам місцевих громад, бо як вірно відмічає І. Підричова: «громадянське суспільство, організації та спілки, які створюються громадянами та юридичними особами, для просування та захисту своїх спільних інтересів, виступають важливим системоутворюючим елементом інноваційної екосистеми [5, с. 125].

У той же час набуває розвитку екологічний рух, який характеризується переходом від традиційних форм природоохоронної роботи до екологічних ініціатив. Найбільш ефективним результатом є планування і реалізація нових, вже спільних міжсекторальних проєктів, спрямованих на вирішення соціальних та екологічних проблем. Незважаючи на різноманітність інновацій, які реалізують громадські екологічні установи, можна виділити кілька основних завдань (див. рисунок). Але якщо говорити про роль громадських екологічних установ у вирішенні екологічних проблем, то вона має серйозні обмеження як зі сторони неопра-

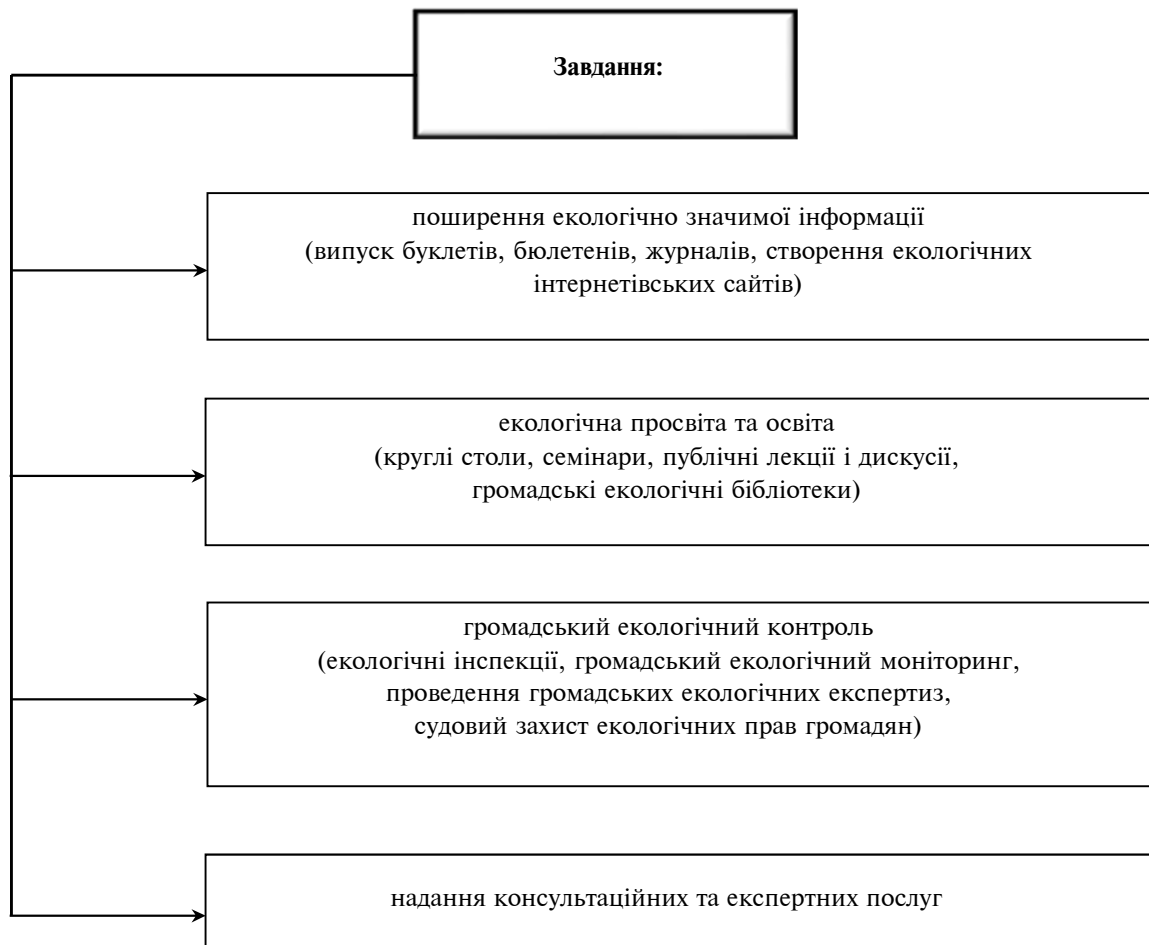

Рисунок. Завдання громадських екологічних установ

цьованого законодавства в цій сфері, так і через недостатню обізнаність представників органів влади в питаннях громадської участі.

Тобто головна роль громадських установ у вирішенні соціальних та екологічних проблем лежить у площині створення традицій партнерства між усіма секторами суспільства, опрацювання механізмів, форм і методів конструктивної взаємодії, а також у розробці нормативно-правової та методичної бази як на державному, так і на регіональному рівнях.

Для того щоб кожен громадянин мав можливість захищати довкілля, він повинен мати право приймати участь у процесі прийняття рішень щодо формування екологічної політики, у розробці проектів законів, що стосуються охорони довкілля. У розвинених країнах різні форми участі громадськості було закріплено на рівні законів, коли право участі кожного громадянина може реалізовуватися індивідуально або колективно. Кожен громадянин повинен мати право співпрацювати з іншими громадянами, формувати громадські установи, асоціації, які будуть представляти й захищати їх екологічні інтереси. В багатьох країнах це питання обговорювалося роками, певні дискусії, що виникали при цьому, ще навіть не завершено. Аргументи проти участі громадськості були такими — це дуже дорого. Тому затягується процес прийняття рішень, гальмується участь громадян при їх прийнятті. Треба розуміти, щоб більшість громадян у суспільстві підтримувала певні екологічні заходи, які вводить

уряд, між органами влади та громадськістю повинні встановитися відносини, засновані на взаємодовірі.

Члени громади мають більше знань про природні ресурси і проблеми забруднення своєї території, ніж уряд. Громадською екологічною установою може бути: група громадян, які виступають проти запропонованих урядом проектів; представники незалежних вчених-експертів, які консультують уряд з певного питання; представники промислових підприємств, які надають уряду свої пропозиції.

Громадські екологічні установи можуть значно різнитися: від груп без певної структури до сучасних, організованих інститутів.

Наразі існує безліч різних шляхів досягнення спільної мети, згідно з якими громадські екологічні установи можна розподілити на три типи, а саме групи й установи, які:

займаються політикою охорони довкілля, що проводиться урядом, та за допомогою різних засобів намагаються впливати на політику уряду або взагалі змінювати її;

здійснюють інформаційну та освітню діяльність. Вони різними засобами намагаються впливати на свідомість громадськості, міняти її менталітет щодо відношення до довкілля. Це є непрямий спосіб впливу на рішення уряду відносно вирішення екологічних проблем;

члени яких, ведучи екологічно свідомий та здоровий спосіб життя, намагаються змінити загальний менталітет [6]. Наприклад, сучасна версія комун минулого починає завойовувати Європу. Екологічні громади з колективною власністю живуть в невеликих будинках із загальним садом, спільно використовують автомобілі і побутову техніку і раз в тиждень збираються на селищні збори. Наприклад, в одній з таких громад – Lilac Grove (Бузковий гай), створеній півтора роки тому в англійському місті Лідс, живе 35 дорослих і 10 дітей. Назва комуни Lilac – це акронім, що позначає співтовариство, що дозволяє наносити мінімальної шкоди довкіллю (low-impact living affordable community). Будинки з дерева, солом'яних блоків і цементу в Lilac сильно виділяються з навколишніх їх таунхаусів і двоквартирних будинків, однак комуна не збирається жити ізольовано: резиденти Lilac хочуть спілкуватися з місцевим населенням, їх територія, невеликий парк і будинки для зборів будуть відкриті для жителів сусідніх районів [7].

Щоб участь громадськості в прийнятті важливих рішень була ефективною необхідно виконання певних умов. Це стосується перш за все права громадськості:

мати достовірну інформацію;

брати участь у прийнятті рішень;

подавати скарги й звернення до органів влади та судових інстанцій.

У сучасному світі існують «демократичні методи участі громадськості», а саме: голосування за політичні партії та (або) політиків, які займаються розробкою законів щодо охорони довкілля; письмові та усні звернення до них. Тобто перед винесенням остаточного рішення щодо певного заходу або прийняття відповідного закону доцільним є публічне слухання, в ході якого всі учасники слухань висловлюють свої думки з цього питання. Слухання в основному проводяться органом, який прагне прийняти рішення. Це може бути уряд, регіональні та/або місцеві органи влади, які в переважній більшості випадків юридично зобов'язані організувати слухання перед прийняттям остаточного рішення. Оприлюднений звіт такого слухання є важливим документом для прийняття рішення, оскільки на основі регіональних пропозицій або пропозицій громад будуть формуватися пріоритети національної екологічної політики [6].

Тому регіони повинні лобювати розробку і реалізацію територіальних цільових програм і тих інструментів екологічного менеджменту, які знаходяться в компетенції органів місцевої влади, оскільки їх наявність або відсутність безпосередньо позначаються на можливості регуляції екологічних проблем регіону. Тим більше, що в Україні нещодавно прийнято Закон «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин», відповідно з яким землями комунальної власності територіальних громад будуть вважатися всі землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах таких територіальних громад, крім земель, що використовуються органами державної влади, державними підприємствами, установами, організаціями на праві постійного користування, земель оборони, природоохоронного призначення, зони відчуження тощо.

Тобто, щоб територіальна громада тієї ж Донецької області мала право встановити, наприклад, справедливую рентну плату за використання земель, на яких накопичуються промислові відходи, вкрай важливим є подальший розвиток економічних і фінансових механізмів раціонального природокористування і охорони довкілля. Найбільш важливими напрямками на сучасному етапі є впровадження рентного підходу в оподаткуванні. Для цього необхідно провести реструктуризацію бази оподаткування, для чого потрібна нова стратегія економічної реформи, яка передбачає докорінну зміну податкової політики. Нова податкова політика повинна бути, в першу чергу, спрямована на стимулювання раціонального природокористування і зниження забруднення довкілля.

Також громади повинні брати участь у розвитку економічних механізмів управління відходами (не тільки промисловими, але й побутовими). Доцільно запропонувати пільговий податковий режим та інші економічні стимули для бізнесу, що займається утилізацією і переробкою відходів.

Ще одним із напрямів повинно стати впровадження відповідальності або інших економічних і фінансових механізмів при реалізації діяльності, що веде за собою порушення земель.

Для Донецької області, де більшість населення проживає в промислових містах з вкрай несприятливою екологічною обстановкою, важливим аспектом управління повинен стати механізм реалізації прав громадян на відшкодування збитків від шкоди здоров'ю. Для реалізації даного механізму необхідно:

систематизувати інформацію щодо структури збитків від шкоди здоров'ю населення у зв'язку із забрудненням довкілля;

розробити методики встановлення причинно-наслідкових зв'язків і залежностей між забрудненням довкілля і шкодою здоров'ю населення;

запропонувати механізми відшкодування збитку від шкоди здоров'ю населення у зв'язку із забрудненням довкілля;

прийняти нормативні акти, що регламентують механізм і порядок відшкодування шкоди, завданої здоров'ю населення у зв'язку із забрудненням довкілля.

Список використаних джерел

1. Екологічний паспорт Донецької області. 2019 рік. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2019/Донецька.pdf.
2. Олєфіренко О. Екологічний менеджмент як основа сталого розвитку. *Ефективність державного управління*: зб наук. пр. Львів, 2013. Вип. 36. С. 82-89.
3. Білик О. С. Екологічний менеджмент на промислових підприємствах України: зміст та сутність поняття. *Енергосбереження. Енергетика. Енергоаудит*. 2012. № 12 (106). С. 49-64.
4. Тендюк А. О. Теоретичні проблеми екологічного менеджменту. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*: з наук. пр. Луцьк, 2011. Вип. 8 (30). С. 329-337.
5. Підоричева І. Ю. Інноваційна екосистема Придніпровського економічного району: актори, їх якість та повнота. *Вісник економічної науки України*. 2020.

№ 1. С. 116-130. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).116-130](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).116-130).

6. Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. та ін. Екологічне управління. Київ: Либідь, 2004. 432 с.

7. Счастливы вместе. Экологические общины 21 века. URL: https://ecodelo.org/v_mire/32977-schastlivy_vmeste_ekologicheskie_obshchiny_21_veka-statia.

References

1. Ekolohichniy pasport Donetskoï oblasti [Ecological passport of Donetsk region]. (2019). Retrieved from https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2019/Донецька.pdf [in Ukrainian].

2. Olefirenko, O. (2013). Ekolohichniy menedzhment yak osnova staloho rozvytku [Environmental management as a basis for sustainable development]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnya – Efficiency of public administration*, Issue 36, pp. [in Ukrainian].

3. Bilyk, O. S. (2012). Ekolohichniy menedzhment na promyslovykh pidpryemstvakh Ukrayiny: zmist ta sutnist ponyattia [Environmental management at industrial enterprises of Ukraine: content and essence of the concept].

Energy saving. Energy. Energy audit, 12(106), pp. 49-64 [in Ukrainian].

4. Tendiuk, A. O. (2011). Teoretychni problemy ekolohichnoho menedzhmentu [Theoretical problems of environmental management]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Ekonomika ta menedzhment» – Economics of Science. Series "Economics and Management"*, 8(30), pp. 329-337 [in Ukrainian].

5. Pidorycheva, I. Yu. (2020). Innovatsiina ekosistema Prydniprovskoho ekonomichnoho rayonu: aktory, yikh yakist ta povnota [Innovative ecosystem of Prydniprovsky economic region: actors, their quality and completeness]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrayiny*, 1, pp. 116-130. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).116-130](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).116-130) [in Ukrainian].

6. Shevchuk, V. Ya., Satalkin, Yu. M., Bilyavskyy, H. O. et al. (2004). Ekolohichne upravlinnya [Environmental management]. Kyiv, Lybid. 432 p. [in Ukrainian].

7. Schastlivy vmeste. Ekologicheskiye obshchiny 21 veka [Happy together. Ecological communities of the 21st century]. Retrieved from https://ecodelo.org/v_mire/32977-schastlivy_vmeste_ekologicheskie_obshchiny_21_veka-statia [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 06.05.2021

Формат цитування:

Дейч М. Є. Екологічний менеджмент: участь громадськості. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 87-90. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).87-90](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).87-90)

Deich, M. Ye. (2021). Environmental Management: Public Participation. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (40), pp. 87-90. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).87-90](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).87-90)